

Ba tu jiñkoi'ñ iñ gio nañ ba tu u'uan jiñ ñi'ook ki'n

Leo y escribo en mi lengua o'dam

Créditos a la presente edición

Coordinación académica
Sara Elena Mendoza Ortega

Autoría
Eliseo Gurrola García
Juan Mendía Soto
Eustolia Gurrola Ramírez
Mario Vega de Santiago

Asesoría académica
Liv Kony Vergara Romani
Gonzalo Aragón Melchor

Asesoría lingüística y revisión de la escritura en o'dam
María de los Ángeles Ambriz Domínguez

Coordinación gráfica y cuidado de la edición
Greta Sánchez Muñoz
Adriana Barraza Hernández

Seguimiento al diseño
Jorge Nava Rodríguez
Ricardo Figueroa Cisneros

Seguimiento editorial
María del Carmen Cano Aguilar

Supervisión editorial
Marlik Mariaud Ricárdez

Revisión editorial
Agustín Escamilla Viveros
Ruth González Balvanera

Diseño
Alerick Sinhué Monter Castillo

Diagramación
Alerick Sinhué Monter Castillo
Norma García Manzano

Diseño de portada
Guadalupe Pacheco Marcos

Ilustración de portada
Rey David Rojas Gutiérrez

Leo y escribo en mi lengua. Tepehuano del Sur. MIBES 3. Vocabulario. D. R. 2010 ©Instituto Nacional para la Educación de los Adultos, INEA. Francisco Márquez 160, Col. Condesa, México, D.F., C.P. 06140.

Esta obra es propiedad intelectual de sus autores y autora y los derechos de publicación han sido legalmente transferidos al INEA. Prohibida su reproducción parcial o total por cualquier medio, sin autorización escrita de su legítimo titular de derechos.

ISBN *Modelo Educación para la Vida y el Trabajo*. Obra completa: 970-23-0274-9
ISBN *MEVyT Indígena Bilingüe con Español como Segunda Lengua*: 970-23-0500-4
ISBN *Leo y escribo en mi lengua.* Tepehuano del Sur. MIBES 3. Vocabulario: 978-607-9033-33-0

Impreso en México

Na jax kai'ñkam dhi u'uan

Gu jai' o'dam ja ñi'look mui' jai'ch ya' Meeji'k, na pai' sɨlh jum a'ga' ya' Korian gu' ach jich ñi'look o'dam Boodamtam kam. Guch ñi'look bhaan dhɨr jim gu *yuto-azteca* ñi'look gio pui' na jax gu pima (otam), o'dami gio papago (tohono o'odham).

Guch ñi'look ach o'dam, dua, ja'x pɨx maakam pa' ba jim ñiokda', maakam pa' ba tɨm tɨtɨgaidha' gu' na tu' jai'ch dhi' ba' pui' bam kai'ch nam maakam tu ñiok gu jai' pue'mblo kam sia kuch gu' tɨi maa'n ñi'look ua' ku gu cham tu' ji na moo bɨx gu ñi'look maakam bam kai'chdha' jɨ'k pɨx ji gui' gu ñiiñiok na maakam jum ñiokda'.

Dhi u'uan jup jum duu nap bhaan jum palhbui'ñdha' no' jax chu'm gu ñi'look cham maatɨt kɛɛpim, napim ba' cham xijaitu'nda' napim tu ja mamtuxi'ñ gu gɛ'gɛr ja'tkam. Ya' ba ua'ñix jɨ'k gu ñiiñio'k na cham pɨk bhaan kɨ'n ka tum a'ga' napim ba' xi nɨidhat, xi ja aagi'ñdha' gu tum mamtuxdhadam nam tu maachim nam tu jiñkoi'ñ gio nam tu u'uanda' gu dɨtɨlh jich ñi'look kɨ'n.

Na jax chu'm ki'n tum a'ga'

Expresión
en o'dam

Explicación
en o'dam

Na jax chu'm ki'n tum a'ga'

Nap bhaan machia' no'p cham
maatit kəə na jax jum kai'chdha'
mi' pai' jax chu'm u'uanta'm
nap bhaan tum mamtuxdhim.

Palhbui'ñdhadam

Gu palhbui'ñdhadam na dhi'
ba' buiñor jup tu tui'ka' gu
mamtuxi'ñ na dhi' ba' ja
palhbui'ñdha' gui' nam tum
mamtuxdhim.

Kaima'

Nax bhai' pui'm kai'chdha'
gu tu', pui' na jax gu tu'
noñ jiñkoi'ñ nañ jix bhai' mu
tiitgidha'.

**Na jix jum gook aix na ki'n
tum u'uan o'dam ki'n**

Dhi' gui' na ja'pnim u'uan: a,
e, ə, i, ɨ, o, u.

Ñiñio'k

Dhi' gui' nach ki'n jì'dìlh ja
u'uanda' gio nach ja tiiti'nda'
nach pui' na jax: ba'aak, tua,
tanoolh, ganai' bix aixim. Jì'k
mi'm u'uan am dhix jum gook
nach ki'n tum u'uan o'dam ki'n.

**Jì'ngiarum u'xchirkam
Gampix oipodam**

Pui' na jax gu suimalh, bhan,
bha'aa', mabii'ñ, ganai', soyoot,
bix aixim.

Soi'

Gui' nam jir sasoi'ñchix kam,
nam jir kiicham kam, pui' na jax
gu gagox, tooxkolh, takaarui',
baak, ganai' bix aixim.

Tubui kuulsi

Tulhiñara', na pai'p tu'ii' gux
buam jum duukam.

**Gu maa'n oo'm jix jum gook
gui' na ki'n tum u'uan o'dam
ki'n**

Dhi' aagit jup kai'ch bix jì'ma'n
gui' na ki'n tum u'uan o'dam
ki'n na maa'n oo'm jix jum
gook aix.

Gə' u'uan bhaan tu ua'ñix

Dhi' aagɨt jup kai'ch gui' nam
nai' ja'p tu bhiibhi'xka' gə'gər
gu u'uan na bɨx aixim bha tu
juupxixka' gio na bhai' xi chu
ua'ñixchu'nda' no' tu' bax jai'ch
piam no' tu' jax ba xim duuñim
mi' pai' nam ba' bax matka' gu
ja'tkam.

Jiñkoi'ñ

Na bhaan xim kaimaka' gu' jax
chu'm ua'ñix no' bhaan ba tum
jiñkoi'ñ sia jix dhupi'ñ kɨ'n piam
gə' kɨ'n. Jai' gu ja'tkam ja'pni
ja'k jup jix maat am “jiñkui'ñ,
jiñkai'ñ” maa'n na jax pɨx
kai'ñkam jup jum ka'ich.

Na bhaan jix maati' no't jaroi' ba maaxir

Dhi' aagɨt jup kai'ch gu u'uan
gui' na mi' tu daaka' na pai'
dhuuk maaxilhia' gu jaroi',
gam bɨx gu gɨ'korga'n gam
kukuulhsi'ñ.

Na bhaan tum mattu'n

Dhi' aagɨt jup kai'ch gu u'uan
gui' nam bhaan mattuda' gu tu'
gu jaroi' piam mui' gu ja'tkam.

**Gu u'uan o'dam kî'n na
bhaan tum jiñkoi'ñ**

Dhi' aagît jup kai'ch gu
u'uan gui' na jix bhai' na jich
mamtuxdha' no' jaroi' bhaan ba
tum mamtuxdhim gui' na mi' tu
jimda' aixim tu'm gu matda'.

**Na daam dîr bhi'sap gu koi'
gui' na gaamix**

Dhi' aagît jup kai'ch gui' na
daam dîr bhi'spichu'nda' ðhi'ch
gu' u'uan bhaan gu jax chu'm
koi' gui' na gaamixchu'nda', na
mi' daichgîda' na pai'dhuuk jup
jum duñia' gio na pai'dhuuk pîx
juugît jum kua'da', na jî'x jix
bhiît, nax bhai' tu ia'dhi'ñ.

**Na jax ja'k jum bhabhai'ñ gu
jax chu'm koi'**

Dhi' aagît jup kai'ch gu u'uan
gui' na mi' tu daaka' na jax ja'k
tum bhabhai'ñ gu koi' gio na tu'
tîm biîpna'n.

**Gu u'uan gui' nap jaroi' tu
ua'ñxi'ñdha'**

Dhi' aagît jup kai'ch gu u'uan
gui' no'pich ba tu ua'ñxi piam
no'p bax chu ua'ñxidham gu
jaroi'm jaaduñ.

Gu kijaar ua'ñxim

Dhi' aagit jup kai'ch gu u'uan
gui' na bhaan tum kijaar no'
jaroi' buam tu buixi'ñ gu jumai.

Kansion ua'ñxim

Dhi' aagit jup kai'ch gu saasab
gui' nam kantaar, cham tu' gui'
na ja'p pìx jum sab. Dhi' naabat
ki'n pui' ja'k jum kai'ch dai na
o'dam ki'n ja'k ua'ñix.

Gui' na ki'n tim tìtìtì'

Dhi' aagit jup kai'ch gu gook nax
jai'ch nach ki'n tì tìtìtì' bìx aixim
dhi'ñi gook na ja'pnim u'uan:
“gu” gio “dhi”.

Na pai' jax tum oi'dha' gio na pai' jax bhìbhìix gu bapoi

Dhi' aagit jup kai'ch gui' nach
bhaan jix matka' na pai' jax jir
kiikcham gio na pai' jax bhìbhìix
gu bapoi na ba jix matka' gu
jaroi' na pai' jax jum bhìbhìida'.

tp

Dhi' pui' ja'k jum u'uan no' jaroi'
jax kai'ch: “gio tp”, gio jai' ja'pni
ja'k jup ñiok am “gio up”.

Baapak chio'ñ

Dhi' aagit jup kai'ch maa'n
gu makgim na baapak cham
jix chiitki', piam nax io'm jix
chiitkim.

Taak sapook

Dhi' aagit jup gui' na taak pix
mi' pai' tu ua'ñixka', pui' na jax
gu sapook piam tu' na bhaan
tum a'gada'.

Gu ilhi'ch jix ko'kmalhik u'uan

Dhi' aagit jup kai'ch maa'n gux
komaalhik u'uan na bhaan tum
mattu'nda' gu tu', pui' na jax
gu jaroi' no' ba titbichu' gø'kam
ki'n, piam no' jaroi' bhaan jix
chu mattudam na jax jum bua
guch chiit'dhara', piam na jax
ja'k tim is, ganai' bix aixim nañ
chu' mix chu daasamka' nañ
chu mattuda'. Muja'p ba' ba ja
makia' gu ja'tkam nam ba' tu
machia' gu tu' na bhaan tu a'ga'
dhi' ja'p tu'm u'uan.

Maa'n maap jim

Dhi' aagıt jup kai'ch gui' na tu
ua'ñixka' gø' dai na di'dilhkob
jimda' a'lhiok tø'tøbpa' gu
ñiiñio'k gam no' mi jimda' gui'
na bhaan ja'kilhdhixka'.

Go'golhdhat

Dhi' aagıt jup kai'ch nach xix
chu xidhuutu'ndat piam nach tu'
ka'm ti'ñi'ñdha'.

Bajøk, bajik

Dhi' dhi ñi'ook ki'n tum a'ga' gu
tu' no't jax chu'm duu, no't mui'
oidha' piam tanoolh ba jur.

No'ñ jax kai'ch bajøk gio jumaip
jai'ch gu ñi'ook na ja'pni jum
u'uan "bajik" na jir maa'n na jax
jir jum duukam.

Tiigii Tiigai

Na jix bhai' gio saalh xim
gaa'ndada', mi' ñi'ñdha' jax
chu'm ua'ñix na bhaan tum
mamtuxi'ñ. Maa'n na jax
kai'ñkam pui'm kai'ch gu
"tiigidha'".

Maa'n na jax kai'ñkam pui'm
kai'ch gu "tiigai".

Dho, dhu

Dhi' b̥ix jir maa'n na jax
kai'ñkam pix pui'm kai'ch gu tu'
no'ñ silkam aa', pui' na jax j̥e'
dho, pui' dho, jix bhai' dho.

Sapook

Dhi' mi' jim u'uan ta'm na ja bui
jiim gu g̥e'g̥er ja'tkam, pui'm
kai'ch no' jaroi' jix maat gu
sapook piam soopki'ñ dhi' b̥ix
gook dhi ñiiñio'k ki'n tum a'ga'
na jir maa'n na jax kai'ñkam jup
jum kai'ch.

D̥e'ee, da'aa

Dhi' dhi ñi'ook ja'p kai'ñkam
pui'm kai'ch no't ba ji dha'aa
gu tu' na tu "dada'" na ba' b̥ix
gook dhi ñiiñio'k jir maa'n na jax
kai'ñkam jup jum kai'ch.

**U'uan o'dam ki'n na ja bui
jiim gu g̥e'g̥er ja'tkam**

Bhaan dhi' u'uan tum
mamtuxdha' nam tu ua'na' gio
nam jiñkoidha', jaroi' na jix tum
mamtuxdham.

**U'uan o'dam ki'n nañ bhaan
tu jiñkoidha'**

Bhaan dhi u'uan tu ua'ñix
saspok, gui' nax jìimim jum
kai'ch, gui' na tu duduadhi'ñ pai'
no'x ko'k, na jax tum bhabhai'ñ,
biix ya'p jim gui' nam jai' kap
jup sapook jai' o'dam na jì'x jir
Meeji'k.

**Jix komaalhik na bhaan tum
u'uan**

Na bhaan tum u'uan bixchu' na
tum aagidha' na tum mamtuxi'ñ
gu ja'tkam.

**Na ki'n tum u'uan na jum
mu'ka'n**

Na ki'n tum u'uan bixchu' na
tu' jum aagidha' gio baa na jum
mu'ka'n, na ba' jir maa'n na jix
bhai' tu u'uantu'nda'.

Ki'mpindam

Na ki'n tim ki'impi' gu tu' no
nich cham am bua nañ tu u'uan.

Mu'ka'ndam

Gui' na ki'n tum mu'ka'n gui' na
ki'n tum u'uan.

Mamxi'ñkar

Na kî'n tum mamxi'ñ gux a'bhar
bîx aixim tu'm, gui' na ampîx jix
chutuk.

Na jax chîi'

Na bhaan jix maati'ka' gu tu'
pui' na jax gu u'uan na jax chîi',
dhi' ba' jich aagiñdha' na tu
bhaan jup tum kai'ch.

Na mi' tu jupxix

Na mi' tu jupxixka' sia jax chu'm
u'uantam na ba' bhaan jix
maati'ka' na jax jir jum duuka'm
gu tu' na mi'm a'gada'.

Nat pai'p jum duu

Na mi'x maati'ka' gu tu' nat
pai'p jum duñia' pui' na jax
gu tu' u'uan na bîx mi' pu
tu' jimda'.

Na bhaan jix maati' nar tu'da'

Na tu' mi' xi jupñixka' gio pai'
joidham mamxidhixka' gai dhîr
gu jax chu'm u'uantam na
bhaan jum maaxiñdha' mi' pai'
na tum juanda', piam na pai'
tum mamtuxi'ñ, na pai' tum
duduadhi'ñ, gio jai' bîx aixim.

Nach jax ja'k tu jim

Dhi' pui'm tti'ti' gui' nach
palhbui'ñ bix nach j'i'k jat'kam
nach jax ja'k duukat tu oi'ñka' na
ba' jir amka'.

Na' dñlgha'n ich

Pui' ja'k jum kai'ch dhi' gu'
no'r aña'n na cham j'i'xkat jiñ
bhixdhika' gu jaroi.

**Dhi' pui'm kai'ch muja'p
nach jax chu oi'dha'**

Bijek dir, na pai'p tu'ii' guch
matda' nach jax ja'k tu dudua
bix aixim nach bhaan jix chak.

Na bhaan tim titbia

Nax chamaam gøger pa' mi' jim
gu u'uan na mi' tu jupxix bix
aixim, gio ba gu alhi'ch u'uan
mip jim na mi' tu jupxix na ba'
ki'n tin titbia' na pai' dhuuk
bham titgidha' gu alich u'uan na
jax chu'm mi' jupnix chu'nda'
no' pu chu'm mi' basak mi'm
pix ji dasidha' tu' na pix jodai
pam dhab bix aixim.

Tɨtbichuk

Na kɨ'n tɨm tɨtbia bɨx aixim nañ
jax ja'k ɨlhi'ñ.

Pataasa'

Ja'p kai'nkam pui'm kai'ch
na jax ño'ch jiñ pataas, ño'ch
jir duuñbiakam, nañ jumai' ba
makia' gu duñbia'kam talhi' piam
ño'ch, jaro'i' jax chɨtɨda' nach
pataxdha gu suu'sak kɨ'n gu
bonaam, bɨx a'ixim kɨ'n tum ñiok
dhi' ñi'ook.

Notas

[illegible]

Este Vocabulario fue elaborado para darte a conocer las palabras con las que puedas no estar familiarizado o que se usan en otras regiones de habla tepehuana y explicarte su significado, asimismo estas palabras aparecen en los materiales del módulo. En él encontrarás en mayor cantidad, una serie de palabras que vienen en tu Libro del adulto, su lectura te permitirá resolver algunas dudas sobre su significado y enriquecerán tu conocimiento sobre la lengua o'dam. Finalmente, creemos que es importante que conozcas nuevas palabras y que sepas cómo se dicen en otras regiones para respetarlas también.

Gu ñiñio'k gu jai' nach k'i'n jup tu a'ga nat ja'p ja'k jup tum dai, dhi' nap mi' machia' na tu' aagat jup kai'chdha', na gu' cham pik gammiji pu chu'm k'i'n tum a'ga', dai pai' pix. Piam na maakam ja'k pu chu'm k'i'n tum a'ga, no' gu' mi' pai' nap kio cham dhi' k'i'n tum a'ga'. Dhi' ba' mi' aagi'ñdha' na jax jir jum duukam. Bix ba' ya'p jim bhaan dhi u'uan. Mui' gu ñiñio'k tigia' ap nap cham maatit kee'ke' bhaan dhim u'uan, gu'p ba' bhaan gaaga' na bhaan jix maati' na tu' aagat jup kai'ch nap ba'x bhai'x maatit kee'jidha' nap tu jiñ koidhidha' o'dam k'i'n.

SEP

SECRETARÍA DE
EDUCACIÓN PÚBLICA

**INSTITUTO
NACIONAL PARA
LA EDUCACIÓN
DE LOS ADULTOS**

MEVYT ... Modelo
Educación
para la Vida
y el Trabajo

Gente INEA
por un **México mejor**

Ja'p pix tum maak
DISTRIBUCIÓN GRATUITA

ISBN: 978-607-9033-33-0

o'dam • oo'dam • tepehuano • o'dam • oo'dam • tepehuano • o'dam